

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

44

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1957

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam; N. E. H. J. J. Zon,
's-Gravenhage.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Zeestraat 71B, 's-Gravenhage.

DE PENNING VAN JOHANNES LOOFF OP DE HEROVERING VAN BREDA

door

M. FLOHIL

De verbluffende publicatie van dr. R. van Luttervelt in het Jaarboek 1956 over de bron van inspiratie voor de penningen van de Lutma's ter gelegenheid van de Vrede van Munster door de stad Amsterdam besteld, is de oorzaak van deze mededeling. Het bleek mij namelijk, dat de Lutma's niet de eersten waren die uit deze bron hebben geput. Wat dat betreft heeft Johannes Looff de prioriteit met zijn penning op de herovering van Breda, waarvoor hij het uitsluitend privilege ontving bij Resolutie van de Staten-Generaal van 8 september 1638 ¹; onder de bewering, dat de voorstelling der figuren geheel door hem geïnventeerd zou zijn (Pl. II).

Deze stelling blijkt enigszins bout te zijn. Op de voorzijde van deze penning namelijk, die in 3 varianten bestaat, heeft de medailleur tegen of rond het silhouet van de stad de drie manieren verbeeld, waarop de stad gedurende de oorlog veroverd is. Alle drie blijken op andere voorbeelden terug te gaan. De laatste verovering die de grootste plaats op de penning inneemt, wordt gerepresenteerd door een „arm daar God door stree" als die van Frederik Hendrik, aangeduid door diens wapen, dat in eerste versie ² in het centrum van de penning ligt. Geen originele figuur, reeds door velen gebruikt, ook te voren door Looff zelf in de penning met het jaartal 1632 op de dood van Gustaaf Adolph ³, geheel in de trant van de penningen van Looff uit het begin van de dertiger jaren „toen op de keerzijde nog geen loof" voorkwam. De voorlaatste verovering door Spinola in 1625 blijkt nu ontleend te zijn aan het door dr. Van Luttervelt gesignaleerde titelblad ⁴, nl. het stuk, dat voor de Lutma's niet bruikbaar was: de door de hongersnood gewurgde stedemaagd met het wapen van de stad. Het arrangement is bij Looff iets gewijzigd, wel uit compositie-overwegingen. In de eerste variant is het oorlogsmateriaal, waarop de stedemaagd gezeten is, niet aanwezig, in de twee andere wel. Het gebruik van deze ontleening is beter begrijpelijk dan in het geval van de Lutma's. De verrassing van 1590 is voorgesteld door het binnenvaren van het turfschip onder een gewelfde doorgang van het kasteel te Breda. Deze

voorstelling is afkomstig van een gravure van Bartolomeus Willemsz Dolendo ⁵, welke bestaat uit vier ovaalvormige voorstellingen (verenigd tot een groot ovaal) waarin de verschillende stadiën van de gebeurtenis zijn afgebeeld. De dichtregels om de ovalen zijn van Hugo de Groot. In het eerste ovaal is de inscheping afgebeeld, in het tweede vaart het turfschip onder een overwelfde opening in de muur het kasteel binnen. Eigenlijk komt het schip driemaal voor: het komt aanzeilen, vaart met gestreken mast onder het gewelf door en wordt op de binnenplaats gelost. De twee torens die de ingang op de penning flankeren komen daar niet voor, echter vlakbij staat als onderdeel van het kasteel precies zo'n toren. Waarschijnlijk uit compositie-overwegingen heeft Looff er twee geplaatst. Het was niet gemakkelijk de prent als het gegeven waarnaar Looff gewerkt heeft te herkennen, omdat hij op de rechterzijde van zijn stempel het turfschip invarend onder de boog net zo heeft ingesneden als op de prent, zodat het in spiegelbeeld op de linkerzijde op de penning is gekomen. Ook dit onderdeel is dus niet geheel door de medailleur geïnventeerd.

De keerzijde van de penning is bij de drie varianten geheel dezelfde. Deze is een zeer geslaagd staal van de uiterst bekwame ornamentgraveur, dat in tegenstelling tot de voorzijde geen verbetering behoefde. Het wel wat wijdlopijge verhaal, een product van de tijd, is in gebogen lijnen als op een gespannen doek geplaatst, omgeven door nergens symmetrische wijngaardranken, bekroond door het wapen van de verenigde provinciën. De 3 varianten van de vz., welke mej. De Man onderscheidt ⁶ zijn in details niet met enkele woorden te beschrijven; ze zijn het gemakkelijkst uiteen te houden door de randen of door de scheidingsteken van de woorden van het omschrift: 1 heeft aan de voorzijde een drieledig opgeworpen rand; 2 tweeledig minder opgeworpen, waartussen een parelrandje; 3 vlak alleen een parelrandje; 1 begin omschrift schelp, interpunctie een ruitje; 2 burchtje, interpunctie wingerdbladdje; 3 burchtje, interpunctie vijfbladige rozetjes. Belangrijker zijn echter de verschillen in de hoofdvoorstelling.

Men krijgt de indruk, dat op de voorzijde twee invloeden door elkaar lopen. Aanvankelijk schijnt de penning betreffende de dood van Gustaaf Adolph als voorbeeld gediend te hebben, waar de voorzijde in twee helften is verdeeld: boven het hemellicht met uit de wolken de arm en het zwaard en beneden de aarde met de armskelet ⁷. Op de penning van Breda variant 1 voert de voorstelling voor de meest recente krijgsverrichting de boventoon, het onderste deel bestaat uit het silhouet van de stad met de twee wapenfeiten van het verleden. In variant 2 is de scheidingslijn in de vorm van het stadssilhouet zwaarder, nadrukkelijker, maar tegelijk

worden de drie afzonderlijke delen zelfstandiger door inkrimpen van het hemellicht en groter scheiding tussen de voorstellingen in de basis. Door verkleining van het wapen met enige verandering in stand van dat wapen en het hoofd van de stedemaagd komt een groter centrum naar voren, begrensd door de zijkant van de rechter muurtoren, onderkant van de geharnaste arm, wapen, arm van de stedemaagd en de bovenlijn van het achterstuk van het turfschip, in welke ruimte de hoofdzaak van het stadssilhouet besloten ligt. Tegelijkertijd wordt de tegenstelling tussen de hoge rand van de voorzijde en de keerzijde zonder enige afgrenzing verzacht, de rand wordt lager met een parelrandje er binnen. In de 3e variant is het silhouet veel luchtiger geworden en beperkt zich, op een onopvallend stukje uiterst rechts na, alleen tot het deel binnen het genoemde centrum, zodat een scheiding tussen boven en onderdeel op de achtergrond treedt en het centrum meer op de voorgrond, waarom zich de drie bewerkte delen van het penningvlak groeperen, sterker gescheiden door de min of meer onbewerkte delen. De drie bewerkte delen zijn a.h.w. verbonden aan het centrum als bij een triskeles. De opstaande rand is geheel verdwenen, een fijn parelrandje is alleen overgebleven, waardoor die tegenstelling tussen voor- en keerzijde is komen te vervallen. Wellicht is dan ook bij deze wijziging van invloed geweest de bewerking van de stempel voor de penning van de verovering van 's-Hertogenbosch, die Loeff ongeveer 1638 bij de vernieuwing van het privilege zo ongeveer gelijktijdig had ondernomen⁸. Daar is ook een centrum waarom zich de rest groepeerd. Hoe 't ook zij, de voorzijde blijft een rommelige indruk maken en is onbevredigend gebleven. Of deze drie varianten ontstaan zijn door groot debiet of door technische redenen (nl. stempelscheur bij deze voor die tijd zeer grote penning⁹) of doordat de medailleur ontevreden was over zijn product, of door samengaan van deze oorzaken, zal wel een onbeantwoorde vraag blijven.

Mej. De Man rept met geen woord over de volgorde in de tijd van de varianten. En met het oog op de veranderde randen en met het oog op de steeds duidelijker scheiding in drie delen om een centrum, ben ik ervan uitgegaan, dat haar nummering ook de volgorde van ontstaan aangeeft.

Tenslotte rest nog de vraag, heeft de bewerking van Loeff van het titelblad de weg gewezen aan de Lutma's om zich ook daar te laven. Mogelijk kan tijdnood door een late bestelling of bedilzucht van opdrachtgevers over allegorie of beide daartoe gedwongen hebben. Dit is zeer goed denkbaar daar het zo goed als zeker is, dat de Lutma's de penningen van Loeff die ze in hun zaak waarschijnlijk wel verhandeld zullen hebben met kennersogen hebben bekeken. Ze zullen ook wel geweten hebben waar in

dit geval Johannes de mosterd gehaald had. Het boek is geen zeldzaamheid, het komt hier te lande in tweede druk vaak voor, gebonden in één band met het beleg van 's-Hertogenbosch door Heynsius (Elsevier) en ook wel maar minder vaak, deze twee met de herovering van Breda door M. Z. Boxhorn (Commelin) in één band; alle drie even fraai uitgegeven.

Men zou kunnen stellen, dat de keerzijde van de penning van de oude Lutma hetzelfde motief behandelt als de keerzijde van Looff, nl. een als doek behandeld vlak met in gebogen lijnen een uitvoerig opschrift met er boven een wapen, ditmaal niet met de omranding van een ornament-graveur, maar met die van een zeer begaafde zilversmiddrijver in diens vormentaal.

De reddingbrengende banderolle met engelen en een opschrift inclus in het bovenveld van de voorzijde van de penning van de oude Lutma komt het eerst voor op een penning van Looff in diens stijl, namelijk op de zeer fraaie penning betreffende de inneming van Hulst van 1645 die een keerzijde gelijkend op die van de verovering van Breda vertoont met iets kortere tekst, waardoor een geringe wijziging in het ornament tussen doek en rand is ontstaan, een penning met een zeer goede harmonie tussen voor- en keerzijde. Deze toepassing van een banderolle in de plaats van een boogvormig opschrift, door Looff hier te lande het eerst toegepast, heeft daarna veel navolging gevonden. Uit deze penning van 1645 blijkt door het wapentje, dat de engelen mede steunen, dat omgekeerd Looff bekend was met de stijl van Lutma.

Invloeden zijn moeilijk te bewijzen; zeker is, dat onafhankelijk van de titelplaat waaraan motieven voor de voorzijden zijn ontleend, twee fraaie keerzijden zijn ontstaan, die tot de beste voorbeelden van penningkunst van het midden van de 17e eeuw behoren.

¹ M. G. A. de Man, *Het leven en de werken van Johannes Looff*, Middelburg 1925, blz. 32.

² *Id.* afb. 5.

³ *Id.* afb. 4.

⁴ H. Hugo S.J., *Obsidio Bredana armis Philippi IIII auspiciis Isabellae ductu Ambr. Spinolae perfecta*, Antwerpen 1626.

⁵ Graveur en goudsmid omstr. 1571 geb. en werkte van 1589—1622 te Leiden; alles medegedeeld door de conservatrice van de Atlas van Stolk. De prent komt voor in de Cat. Atlas van Stolk no. 915. Een niet fraaie reproductie vindt men in Japikse, *Geschiedenis van het Huis van Oranje Nassau I* (1937) tegenover blz. 140.

⁶ *Id.* blz. 33, 34, 35.

⁷ Niet beschreven in Van Loon; De Man, afb. 4.

⁸ N. E. H. J. J. Zon, *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 41 (1954), blz. 103.

⁹ Mijn exemplaar van variant 3 vertoont links naast het burchtje een haarscheur van de stempel.

SUMMARY

Looff's Breda Medal. — Looff's medal celebrating the re-conquest of Breda — for which a patent was granted in 1638 — shows on the obverse the three successive captures of the town.

The representation of the first one, in 1590, goes back to an engraving by Bartholomeus Willemsz Dolendo. The symbolic „arm of God“ which alludes to the last one, in 1637, frequently occurs and had been previously used by Looff himself on his commemorative medal of Gustavus Adolphus. The most interesting derivation is to be seen in the representation of the capture by Spinola in 1625: it comes from the same title-page which gave to Lutma the motif of his famous medal celebrating the Peace of Westphalia in 1648. Looff may have pointed the way to Lutma who also borrowed from him some particulars on the reverse.

1 vz.

2

3

1 kz.

J. Loeff, Verovering van Breda 1637.